

7 POLITIKA RÁJE

Je na čase vrátit se k velké trojici – svobodě, rovnosti a bratrství – a začít tvořit progresivní program z perspektivy prekariátu. Pro začátek bychom měli obnovit republikánské svobody a schopnost jednat společně. Svoboda se zpřítomňuje v kolektivním jednání.

Prekariát chce svobodu a základní jistotu. Úzkost, jak psal teolog Kierkegaard, je součástí svobody. Je to cena, kterou za svobodu platíme, a také příznak, že ji máme. Pokud ale nemá hranice, ne drží ji na uzdě nějaká jistota a stabilita, může se obrátit v iracionální strach a vést k neschopnosti jednat rozumně nebo smyslně rozvíjet svůj životní a pracovní příběh. V takové situaci se dnes nachází prekariát; snaží se získat zpět kontrolu nad svým životem, oživit společenskou solidaritu a udržitelnou autonomii a současně odmítá staré odborářské formy jistoty a státního paternalismu. S ohledem na budoucnost také požaduje ekologické záruky: čistý vzduch, snížení znečištění a obnovení živočišných druhů; na environmentálním úpadku může prekariát tratit ze všech nejvíce. Mocně proto usiluje o obnovu republikánské svobody, která by nahradila odcizující individualistickou svobodu komodifikovaných jedinců.

Ačkoli prekariát ještě není třídou pro sebe, je třídou, která se utváří a stále lépe se dokáže shodnout na tom, s čím chce bojovat a co chce budovat. Potřebuje uskřísit étos společenské solidarity a univerzalizmu, hodnot, které utilitarismus zavrhl. Nabubřelost utilitaristů dobře vystihuje výrok jednoho z jejich vůdčích představitelů ve vlivných *Financial Times* (2010b): „Univerzalita jako princip je k ničemu.“ Opak je pravdou: potřebujeme ji více než kdy

dřív. Je to jediný princip, který může pomoci zvrátit rostoucí nerovnosti a ekonomickou nejistotu. Je to jediný princip, který může zastavit současný trend ověřování hmotných poměrů, podmíněnosti a paternalistického postrkování. Jediný princip, který může udržet politickou stabilitu v situaci, kdy se svět vyrovnává s globalizační krizí, jež působí propad životní úrovně většiny lidí v průmyslově rozvinutém světě.

Odborářství dvacátého století prekariát příliš neláká. Sociálně demokratický projekt byl ve své době pokrokový, ale tento potenciál v něm pohřbilo zarputilé hledání třetí cesty. Sociálně demokratičtí politici se začali bát mluvit o nerovnosti nebo se s ní nedej bože potýkat, naopak začali přijímat flexibilní, nejisté pracovní vztahy a odvrátili se od svobody, čímž otevřeli cestu pro nástup panoptikálního státu. Ztratili důvěru prekariátu, protože se začali hlásit ke „střední třídě“ a lidem, kteří se vzpírají tradičním modelům, ztěžovali život a zbavovali je jistot. Je na čase jít dál.

Potřebujeme novou politiku ráje, politiku mírně – a hrdě – utopickou. Je pro ni nejvyšší čas, neboť právě na počátku století se často formuluje nová, progresivní vize. Na začátku devatenáctého století to byli radikální romantici, kteří žádali nové svobody, počátkem dvacátého století vlna progresivního myšlení usilující o svobodu průmyslového proletariátu. V tomto ohledu už je sice pozdě, ovšem diskreditace sociálně demokratické politiky v souběhu s morálním úpadkem neoliberálního modelu globalizace představují okamžik naděje pro emancipační egalitářství přizpůsobené potřebám prekariátu.

Při úvahách, jak by měl vypadat, mějme na paměti, že to, co se dnes jeví jako nemožné, se může stát nejen možným, ale dokonce i velmi dobře uskutečnitelným. Vrchní monetarista Milton Friedman, autor knihy *Kapitalismus a svoboda*, napsané v roce 1962, kdy se kdekdo monetarismu a neoliberalismu ještě vysmíval, uvedl v předmluvě k vydání téže knihy z roku 1982: „Naším hlavním úkolem je rozvíjet alternativy existující politiky, udržovat je živoucí a dostupné, dokud se politicky nemožné nestane politicky nevyhnutelným“ (Friedman, 1993: 12). Takové je i současné postavení progresivního myšlení.

Nejprve bychom se měli vrátit k přesvědčení, které shodně zavrhli neoliberálové i labouristé. Lidé jsou schopni myslet a jednat ve vlastním zájmu a dokážou respektovat druhé. Neměli bychom s lidmi jednat jako s lenochy, potenciálními zločinci a nenapravitelnými sobci. Libertariánští paternalističtí postrkovači nechtějí se starají o sebe a své architektury volby. Odvrhněme panoptikon. S dobrým vzdělávacím systémem a „kvalitním časem“ lidé dokážou rozhodovat sami za sebe. V rozporu s tím, co tvrdí libertariánští paternalisté, většina lidí nečiní problematická rozhodnutí proto, že jsou zavaleni informacemi, nýbrž jednoduše proto, že nemají čas vybírat relevantní informace, nemají přístup k odbornému poradenství a nemají hlas, kterým by mohli své preference prosadit.

Totéž platí pro zaměstnání. Jestliže lidé mají odpor k nabízených zaměstnáním, neznamená to, že v masovém měřítku nechtějí pracovat. Snadno lze doložit, že pracovat chce téměř každý. Patří to k lidské povaze. Z toho nicméně nevyplývá, že s každým, kdo nemá zaměstnání, by se mělo jednat jako s někým, kdo trpí „návykem nepracovat“.

Prekariát musí čelit systematické nejistotě. Dělit ho na „dobrý“ a „špatný“ je příliš zjednodušující. Část prekariátu se nicméně chce svým nejistotám postavit a pomocí politických opatření a institucí lépe přerozdělit jistoty a poskytnout všem příležitost, aby mohli rozvíjet své vlohy. Tato část – většinou nejspíš mladí lidé – se nostalgicky neohlíží za labouristickou jistotou zaměstnání z předglobalizační éry.

Zato „špatný“ prekariát žije nostalgií po domnělém zlatém věku. Je zahořklým, zlostným svědkem toho, jak vlády zachraňují banky a bankéře, podporují spřátelené elity a salariát a umožňují prohlubování nerovnosti v jeho neprospěch. Takový prekariát tíhne k populistickému neofašismu, útočí na vlády a demonizuje ty, kteří se údajně těší vládní podpoře. Pokud nezačneme brát zřetel na zájmy „dobrého“ prekariátu, stále více lidí se bude ocitat v náručí toho „špatného“. V takovém případě bude ohrožena celá společnost. A to se už děje.

Prekariát v první řadě potřebuje ekonomickou jistotu, která mu poskytne alespoň částečnou kontrolu nad svými životními vyhlídkami

a vyvolá v něm pocit, že rizika a otřesy lze zvládat. A to nelze bez jistého příjmu. Zároveň však zranitelné skupiny nutně potřebují „zástupce“, kolektivní a individuální schopnost reprezentovat své zájmy. Prekariát potřebuje strategii, která bude pracovat s tímto dvojím imperativem.

ZA SPRAVEDLIVÉ POSTAVENÍ OBČANŮ DRUHÉ KATEGORIE

Prekariát tvoří různé skupiny druhořadých občanů s rozličnými, ale vždy omezenými soubory práv. Kdyby se podařilo snížit rozdíly a boj za práva byl efektivnější, pomohlo by to všem. Každá složka prekariátu má zájem na posilování práv všech druhořadých občanů, jakkoli se určité politické skupiny snaží poštvat jednotlivé skupiny proti sobě. „Občané druhé kategorie, spojte se!“ by nebyl špatný slogan. A nezapomínejme, že do „druhé kategorie“ nespádají jen přistěhovalci. Stát do ní uvrhuje stále více lidí.

Nejvíce do očí bijící je odebrání práv „kriminalizovaným“. V podstatě jde o dvojí trest. Pokud se nejedná o politicky motivovaný zločin nebo tak ze zvláštních důvodů nerozhodne soud, není ospravedlnitelné odebrat člověku politická a sociální práva jen proto, že se dopustil trestného činu. Jelikož státy zavírají a kriminalizují stále více lidí, měla by tato otázka být předmětem rozsáhlejší debaty.

Typickým příkladem druhořadých občanů jsou migranti. V minulosti zazněla celá řada návrhů, jak jim usnadnit cestu k plnohodnotnému, rovnoprávnému občanství. Jedním z nich bylo oddělení občanského statusu od národnosti, tedy zavedení procesu „zobčanštění“. Jako vhodnější pro integraci se však jeví koncept „residentství“, díky němuž by se přistěhovalci po určité době automaticky stávali občany, místo aby byli pouze „naturalizováni“. Jedná se o opačný postup nežli udělování trvalého povolení k pobytu; ten sice chrání před svévolným vyhoštěním, současně ale utvrzuje postavení druhořadých občanů jako outsiderů. Univerzálnost spočívá v překonávání takovýchto rozdělení v globalizujícím se světě.

Vlády ovšem v současné době naopak zpřísňují dokonce i podmínky k získání postavení druhořadého občana. V řadě zemí musí příchozí, kteří se chtějí usadit, složit „zkoušky pro udělení občanství“, a proto má prekariát plné právo žádat, aby je skládali také kandidáti na veřejné funkce. Ještě lepší by bylo zcela je odstranit, jsou totiž neférové a slouží především k vytváření nových překážek.

Mezi nejdůležitější reformy v zájmu zlepšení postavení druhořadých občanů patří změna pravidel pro výkon profese, která by lidem umožnila dělat to, k čemu mají kvalifikaci a k čemu se cítí „povolání“. Dnes je toto právo upíráno milionům lidí; brání jim v tom způsob udělování licencí a řada dalších okolností. Kdyby se profese liberalizovaly, staly by se přístupnějšími pro přistěhovalce, a ti by nemuseli končit v řadách prekariátu. Shodou okolností se v tomto může stát průkopníkem Německo. V říjnu 2010 tehdejší ministr práce ohlásil, že Německo začne uznávat kvalifikace jiných států, aby přilákalo více kvalifikovaných přistěhovalců. Jde však jen o *ad hoc* reakci na globální problém. Potřebujeme mezinárodní akreditační systém, jehož prostřednictvím vlády a zaměstnanecké organizace spolu stanoví standardy a podmínky vzájemného uznávání kvalifikací, aby ti, kdo ji mají v jedné zemi, mohli vykonávat povolání také jinde. Pro většinu profesí není třeba vydávat povolení. V akreditačním systému by zákazníci mohli vyžadovat potvrzení o kvalifikaci v souladu s férovým chápáním zásady *caveat emptor* (obezřetnosti kupujícího).

Přistěhovalcům, z nichž většinu tvoří žadatelé o azyl, schází mechanismy, jejichž prostřednictvím by reprezentovali své zájmy. Rovnostářský postup by se zakládal na přidělování dostatku financí a prostoru reprezentativním orgánům, aby je mohly zastupovat. V roce 2010 probíhala britská kampaň *Strangers into Citizens* (Z cizinců občany), která volala po „odpracované amnestii“ pro přistěhovalce, kteří žili v zemi mimo záznamy alespoň pět let. Ti, kdo se zaregistrují a po dvou letech mají práci a mluví anglicky, mají automaticky získat občanství. Jistě lze mít proti takovému návrhu výhrady, jedno je ale jisté: státem legitimizované zastupitelské orgány mají reprezentovat všechny skupiny občanů druhé kategorie v jejich boji za práva jak *de iure*, tak *de facto*.

Mnoho jiných přijde o ekonomická a sociální práva kvůli nějakému drobnému, kdesi tajně zaznamenanému prohřešku v minulosti, který jim komplikuje život, aniž by o tom věděli nebo s tím mohli něco dělat. Tony Blair jednou prohlásil, že kdo neudělal nic špatného, nemusí se bát sledování. To je zvrácený přístup. Jednak nevíme, jaké údaje se o nás schraňují, jednak ani není jisté, zda jsou pravdivé. Především prekariát zasluhuje ochranu před takovými praktikami a je na něm, aby se domohl zrušení občanství druhé kategorie de facto.

NÁVRAT K IDENTITÁM

Prekariát se ocitá uprostřed pozdvižení spojeného s multikulturalismem a osobními identitami. Pro všechny druhořadé občany je typické, že jim schází práva. Občanství se zakládá na právu mít vlastní identitu, pocit, že víme, kdo jsme, a s kým sdílíme hodnoty a cíle. Prekariát nemá žádnou jistou identitu. V globalizujícím se světě však nelze před multikulturalismem a komplexními identitami uniknout.

Státy musí připustit možnost komplexních identit. Svým způsobem je každý z nás druhořadý občan v tom smyslu, že máme práva v rámci určitých seberegulujících identit, ne však mimo ně. Každá identita s sebou nese svůj vlastní soubor „práv“. Tak má např. každý svoji identitu buď jako věřící, nebo jako ateista, což mu přiznává jistá práva uvnitř určitého společenství, která jiní nemají (například právo na volné dny, právo se modlit nebo nemodlit, apod.). Skutečná zkouška přichází v konfrontaci s mechanismy, které slouží k udržování hierarchie, útisku, případně k exkomunikaci, a ve chvíli, kdy je třeba zajistit, aby uplatňování práva určitého společenství neomezovalo práva nebo identitu těch, kteří k danému společenství nepatří.

Ještě podstatnější jsou pro prekaritát jsou práva vznikající z příslušnosti k určité profesní identitě. Jste-li instalatér nebo zdravotní sestra, máte nárok na rovná práva jako všichni, kdo vykonávají stejnou profesi, což znamená také právo, aby vaše kvalifikace byla

uznává lidmi z oboru. Něco jiného je ale tvrdit, že ten, komu se takového potvrzení nedostane, by neměl mít právo svou profesi vykonávat – právě tak se mnozí stávají součástí prekariátu. Profesní identita by se proto měla zakládat na akreditačním systému, nikoli na licencích, které se udělují v rámci soutěže, a měla by být propojená se strukturami demokratického řízení, zaměstnaneckými organizacemi, v nichž mohou participovat všechny zájmy (ohledně způsobu viz Standing, 2009). Pro svobodu v jednadvacátém století bude mít profesní demokracie zásadní význam.

Co se týče politického rozměru identity, moderní neofašisté usilovně brojí proti uznání identity a kultury druhých. Proti identitě se staví i neoliberálové, podle nichž jednotlivci v tržní společnosti žádné sdílené identity nemají. Předpokládají, že všichni spadají pod společnou, nadřazenou osobnost, tavící kotlík zvyklostí, jež implicitně zmiňují francouzská nebo americká ústava. Oba výše zmíněné postoje jsou, mírně řečeno, málo užitečné. Lépe by bylo přijmout, že každý z nás může nosit a také nosí celou řadu identit a že potřebujeme vytvořit instituce a politické strategie, které je budou chránit a kultivovat.

Prekariát je krizí identity ohrožen nejvíce. Proto nesmí zavrhnout multikulturalismus a legitimaci komplexních identit. To ale nestačí: musí být schopen reprezentovat své zájmy ve všech identitních strukturách a institucích. Nevolám po nové podobě korporativismu. Tvrdím, že z prekariátu se musí stát třída pro sebe.

ZÁCHRANA VZDĚLÁNÍ

S komodifikací vzdělání musí bojovat ti, kdo jsou vytlačováni do prekariátu. Přízračné univerzity bez vyučujících a s panoptikálními technologiemi by měly být transparentní demokratickou regulací vykázaný mimo vzdělávací systém. Profesní organizace a zákony by měly jasně stanovit, že v terciárním vzdělávání – a nejen v něm – by se nemělo „učit bez učitelů“.

Obsah výuky by měli znovu určovat odborníci (učitelé, akademici), zatímco „klienti“ (studenti) by měli mít možnost mluvit do

utváření struktury a cílů vzdělávání. Prekariát by měl mít přístup k soustavnému, osvobozujícímu vzdělávání, nejen k přípravkám, kde se vyrábí „lidský kapitál“. To není nijak idealistický nebo naivní požadavek. Studenti pochopitelně nevědí, co je pro ně nejlepší. To neví nikdo z nás. Potřebujeme nicméně zastřešující systém, který by vyvažoval působení sil, které proces vzdělávání formují. Dnes mají vše v rukou ti, kteří ze vzdělání dělají komoditu. A to je děsivé.

Musíme zvrátit proces zjednodušování vzdělávání v zájmu výroby „lidského kapitálu“. Ve Spojených státech se mluví o ztrátě schopnosti číst a „masovém“ syndromu poruchy soustředěnosti. A Spojené státy nejsou ojedinělý případ. Je třeba osvobodit vzdělání pro jeho vlastní hodnotu. Musíme odolat tlaku komodifikátorů. Nikdy se jich zcela nezavíme, ale ve prospěch osvobozujícího vzdělávání je třeba institucionálně docílit rovnováhy.

Ti, kteří chtějí, aby univerzity sloužily podnikatelům a byznysu a rozvíjely tržní myšlení, by se měli poučit od velkých myslitelů našich dějin. Podle filozofa Alfreda Northa Whiteheada „význam univerzit spočívá v tom, že uchovávají vazbu mezi věděním a životním elánem, že spojují prvek stáří a mládí v tvořivé hře rozumu a představitivosti, kterou je poznání.“

O něco dříve, v roce 1867, pronesl John Stuart Mill při svém jmenování rektorem St Andrew's University tato slova: „Posláním univerzit není předat soubor znalostí, který je vhodný pro určitý způsob obstarávání živobytí. Nemají vyrábět šikovné právníky, lékaře nebo inženýry, ale vychovat schopné a kultivované lidské bytosti.“ Proti komerčnímu popření tohoto principu musí prekariát bojovat. Filištíny je třeba zastavit.

S výše řečeným souvisí také další, spíše pragmatická otázka. Se statusovou frustrací vyplývající z formální převzdělanosti bychom se lépe vypořádali, kdybychom chápali akademický titul více jako „přínos pro aktivní volný čas“ a méně jako investiční prostředek. Lidé by mohli studovat delší dobu, více z nich by si mohlo v průběhu dospělosti brát studijní volno a neklást takový důraz na přímý přechod ze střední školy na vysokou.

Prekariát může snít o jakési „univerzitizaci“ života, o světě, v němž se učíme, ať výběrově, nebo všeobecně, po celý život. K tomu

je však třeba mít pocit větší kontroly nad svým časem a snazší přístup do veřejné sféry, která kultivuje vzdělávání jako pomalý, přemýšlením naplněný proces.

PRÁCE, NEJEN TA NÁMEZDNÍ

„Součástí moderního morálního kréda se stalo přesvědčení, že veškerá námezdní práce je dobrá sama o sobě. Zásada to vskutku užitečná – pro ty, kteří žijí z námezdní práce druhých.“

William Morris (1885),

Užitečná práce versus zbytečná dřina

Musíme se zbavit výlučné představy práce jako (krátkodobého) zaměstnání nebo námezdní práce. Všechny podoby práce by se měly těšit stejnému uznání a měly by zmizet předsudky, že ten, kdo nemá zaměstnání, nepracuje, a ten, kdo momentálně nepracuje, je lenoch a příživník. Lenost opravdu není problémem naší společnosti. Lidé, kteří jsou opravdu líní, mohou škodit sami sobě, pokud promrhají své životy. Kontrolovat a trestat malou menšinu však stojí společnost mnohem více, než by získala, kdyby ji přiměla vzít zaměstnání s nižší produktivitou. Kromě toho trocha lenosti neuškodí. Kde bereme jistotu, že něčí zdánlivé lenošeni není okamžikem klidného rozjímání či kontemplace? Proč musíme ihned předjímat a soudit? I ty největší mozky v našich dějinách občas lenošily a každý, kdo četl Russellovu esej *Chvála zahálky*, by se měl stydět, jestliže po druhých vyžaduje neustálou námezdní práci za každou cenu.

Neměli bychom ztratit smysl pro uměřenost. Námezdní práce je potřeba, stejně tak i jednotlivá krátkodobá zaměstnání. Nemůžou ale představovat alfu a omegu lidského života. Stejně podstatné jsou i jiné způsoby využití práce a času.

Největší ekonom dvacátého století John Maynard Keynes prorokoval, že v naší době zabere práce v zaměstnání nanejvýš 15 hodin týdně. O něco dříve tvrdil Marx, že jakmile společnost dosáhne míry produktivity, kterou dokáže uspokojit své materiální potřeby,

budeme trávit náš čas rozvíjením vlastních schopností. William Morris ve svých *Zprávách odnikud* na konci devatenáctého století předvídal, že lidem v budoucnosti odpadne veškerý stres: budou se věnovat svým zálibám, žít v souladu s přírodou a mít prospěch ze spolupráce se svými sousedy. Nikdo z nich nepředvídal neukojitelné puzení po konzumu a nekonečném růstu, které přinese komodifikující tržní systém.

Je na čase, abychom si uvědomili, že nucení všech lidí do práce je odpověď na nesprávnou otázku. Potřebujeme hledat způsoby, jak získat více času na práci, která není námezdní, a volný čas, který nestrávíme hrou. Dokud nerozšíříme naše pojetí práce, budeme nesprávně měřit hodnotu člověka podle jeho zaměstnání a tvorbu nových pracovních míst vnímat jako známku úspěšného hospodářství.

Prekariát může získat nejvíc. Vykonává zdaleka nejvíc nenámezdní práce a musí se do značné míry věnovat činnosti, která není ani produktivní, ani příjemná. Měli bychom vést průkaznější statistiky, které by zachytily, kolik reálné práce se odvádí. Pak se budeme moci smát těm, kteří tvrdí, že každý, kdo nemá jednoznačné „zaměstnání“, je lenoch nebo parazit na dávkách. Mohli bychom začít statistikami, které by ukázaly, kolik času prekariát ztrácí při jednání se státní byrokracií a jinými prostředníky.

PLNÁ KOMODIFIKACE NÁMEZDNÍ PRÁCE

Navzdory labouristické tezi, že „námezdní práce není komodita“, je na místě námezdní práci plně komodifikovat. Nutit lidi do špatných zaměstnání, snižovat jim mzdy a nechat uchazeče o práci, ať se navzájem táhnou k příjmovému dnu, není správná cesta. Lidé by měli být motivováni skutečnými výhodami. Jestliže opravdu existují, jak se tvrdí, pracovní místa, která nikdo nechce přijmout, mělo by růst jejich ocenění; potom buď ten, kdo místa nabízí, dojde k názoru, že nejsou hodna ocenění (mzdy), kterou je za ně připraven zaplatit, nebo budou lidé dostatečně motivováni k tomu, aby je přijali. Jen ať vlády uplatní na trhu práce tytéž tržní mechanismy, které

údajně řídí všechny ostatní trhy. Důsledná komodifikace vyžaduje transparentní a plně monetizované ocenění. To předpokládá zrušení velkorysých podnikových benefitů a jejich proměnu v benefity, které lze získat volbou na trhu. Principy sociální solidarity můžeme řešit zvlášť. Nepeněžní benefity jsou jedním z významných zdrojů nerovnosti a brání vzniku efektivních pracovních trhů. Prekariát na ně nikdy nedosáhne. Jsou výsadou salariátu a drobné, stále se zmenšující elity kmenových zaměstnanců. Aby se staly tržní položkou, bude nutné je zdanit více než peněžitou mzdou – v současnosti často napomáhají daňovým únikům. Systémy jejich vyplácení je třeba zprůhlednit navázáním na vynaložené úsilí, dovednosti a čas. Z výzkumů ostatně vyplývá, že zaměstnanci nejraději dostávají hodinovou mzdu, což je nejtransparentnější ze všech platebních metod.

Důsledná komodifikace je *progresivní* krok. Uvažujme o typické mateřské dovolené z pohledu sociální spravedlnosti a pozice prekariátu. Stálá zaměstnankyně může dostávat plat od zaměstnavatele, být doma a dostávat většinu mzdy od státu. Ve Spojeném království dostávají ženy statutární podporu v mateřství po 39 týdnů a mohou mít až roční mateřskou dovolenou. Vedle toho existuje dvoutýdenní rodičovské volno a kterýkoli z rodičů si může vzít neplacenou dovolenou až do věku pěti let potomka. Vzhledem k tomu, že stát hraří zaměstnavatelům většinu nákladů na mateřskou i otcovskou dovolenou, jedná se o regresivní benefit, který zvýhodňuje salariát na úkor prekariátu. Labouristům se to možná zamlouvá, ovšem kolik lidí s nízkými příjmy na tyto benefity dosáhne? Teprve v roce 2009 Britská komise pro rovnost a lidská práva *navrhla*, aby se podmínka určité doby strávené v zaměstnání odstranila ze systému rodičovské podpory. Celá řada prekarizovaných žen nicméně během těhotenství přijde o práci. Těžko pak shánějí nové zaměstnání, čímž přicházejí o možnost mateřské dovolené a podporu. Prekariát by tedy měl mít nárok na stejnou podporu jako ostatní skupiny. Na univerzalitě záleží.

Dostáváme se k dalšímu požadavku: zaměstnání se má chápat *instrumentálně*, jako čistě komerční transakce. Kdo tvrdí, že zaměstnání je primární zdroj štěstí a že lidé, kteří se odmítají podílet

na radostech zaměstnání k tomu mají být s ohledem na jejich dlouhodobé štěstí donuceni, by měli dát ostatním svatý pokoj. Pro větší část prekariátu zaměstnání rozhodně není cestou k nivárně. A pokud jim někdo tvrdí, že je zdrojem štěstí, dělá z něj něco, k čemu nikdy nebylo určeno. Pracovní místa vznikají proto, že někdo potřebuje, aby pro něj někdo něco udělal. Přinejmenším by z toho důvodu vznikat měla. Proto je důsledně chápeme jako zboží. Pokud je toto základním pravidlem ekonomiky volného trhu, ať platí pro všechny komodity.

PROFESNÍ SVOBODA

Prekariát si potřebuje vybudovat profesní identitu, kombinovat formy nenámezdní a námezdní práce tak, aby napomáhaly osobnímu rozvoji a uspokojení. Námezdní práce a zaměstnání přitom kladou stále větší nároky, a protože je mnoho hodnotných pracovních činností vykonáváno pod tlakem a za neodpovídajících podmínek, hra pomáhá vytlačovat aktivně trávený volný čas. V terciární společnosti se z času stává jedna z klíčových položek.

Slýcháme, že nemáme k zaměstnání přistupovat instrumentálně, ale chápat je jako nejdůležitější součást našich životů. Celá řada pracovních činností mimo zaměstnání přitom může být uspokojivější a pro společnost hodnotnější. Pokud tvrdíme, že každý musí mít zaměstnání, že zaměstnání vymezuje naši identitu, pak se zaměstnaní lidé ocitají pod větším tlakem udržet si pracovní místo, bojí se totiž, že jeho ztráta je připraví o společenskou hodnotu, status a životní úroveň.

Ve *Wall Street Journal* na sklonku roku 2009 vyšel komentář Alana Blindera, bývalého zástupce ředitele amerického Federálního rezervního systému. Blinder v něm tvrdí, že Američany v danou chvíli „zajímají jen tři věci: pracovní místa, pracovní místa a pracovní místa.“ Pro toto tvrzení nepodal žádný důkaz. Pokud však většina může dosáhnout nějaké míry jistoty pouze v případě, že si udrží zaměstnání, že zaměstnání se stává středobod všeho, a tím pádem také zdroj silného stresu. Prohlásit, že je to nezdravé

a zbytečné, jistě není projevem utopického myšlení. Musíme přestat fetišizovat zaměstnání.

Jisté není ani to, že v zájmu ekonomického růstu bohatých zemí musí přibývat pracovních míst, jak vidíme na příkladech „růstu bez pracovních míst“ nebo dokonce „růstu při úbytku pracovních míst“. Vyztužování růstu umělou tvorbou pracovních míst se může ukázat jako ekologicky zničující. Pracovní místa a námezdní práce jdou navíc mnohdy ruku v ruce s využíváním a vyčerpáváním přírodních zdrojů, zatímco jiné formy práce se často dokáží reprodukovat a zdroje zachovat.

Budeme-li upouštět od zaměstnání, tím spíš musíme posílit právo na práci. Jedním ze způsobů je, že lidem usnadníme přístup k nenámezdní práci a vyrovnáme příležitosti k jejímu vykonávání. Ačkoli je tento druh práce stále potřebnější, k jejímu vykonávání mají předpoklady pouze dobře zajištění lidé, neboť mají čas a mohou si ji finančně dovolit. Jedná se o skrytou formu nerovnosti, kdy privilegovaní získávají dodatečné výhody.

Ve Spojených státech podnítila recese po roce 2008 rozvoj nenámezdní práce. Nikdo si té ironie nepovšiml. Tisíce lidí se například registrovaly na stránce *Volunteernyc.org*, kde se přidělovaly dobrovolnické práce. Do jisté míry šlo o reakci na slova prezidenta Obamy, který vyzval Američany, aby se více věnovali veřejně prospěšné práci. Obnova komunitního ducha měla zelenou. Takové bylo alespoň naše zbožné přání. Žádná politická strana však neměla strategii, která by k tomuto druhu práce motivovala a zajistila by více příležitostí ji vykonávat. Zájem o ni svědčí o chuti lidí věnovat se společensky hodnotným činnostem. Ztráta zaměstnání může být osvobozující. V tomto smyslu je zkušenost prekariátu dvojnásobná. Jak varovala již Hannah Arendt (1958), peklo, které přináší společnost zaměstnání, spočívá v připoutání k pracovní pozici. Původně organický svazek zbytní a stává se ubíjejícím. Jenže ekonomická nejistota není o nic lepší, neboť prekariátu neumožňuje, aby se věnoval dobrovolnictví nebo sociální práci. Brání mu v tom dluhy a svízelnost situace, v níž se ocitá.

Na zájmu o dobrovolnictví vidíme, že mnozí z nás by se rádi věnovali činnostem, které bychom považovali za práci, kdyby nám desítky

let nelili do hlavy, že práce rovná se zaměstnání. Věděla to Arendtová, stejně jako Polanyi (2006), ale své poznatky nebyli schopni převést do politické roviny. Polanyi bědoval nad komodifikací, Arendtová nad závislostí na pracovním místě, neměli však představu, jak dospět ke společnosti založené na rovnováze práce a volného času. S ústupem globalizační krize máme příležitost pokročit dál.

Některé názvy nevládních organizací budí naději: New York Cares, „Big Brothers, Big Sisters“, Taproot Foundation a podobně. Profesionálové, kteří opustili zaměstnání, v nichž mohli uplatnit své vlohy jen v omezené míře, našli platformy, na nichž dokážou realizovat svůj talent a své zájmy. Vzpomeňme také na newyorskou nevládní organizaci Financial Clinic, kde finanční odborníci radí špatně placeným pracujícím, jak vyjít s nedostatkem prostředků. Jde o profitechiky, kteří by za jiných okolností mohli skončit jako součást prekariátu.

Jistou roli sehrála i vláda. Z přibývajících organizací jmenujme AmeriCorps, která přijímá dobrovolníky na jeden rok, Teach for America, která posílá absolventy učit do škol v chudých čtvrtích a Volunteernyc.org, které shromažďují nabídky prospěšných prací. V polovině roku 2009 měly americké nevládní organizace 9,4 milionů zaměstnanců a 4,7 milionů dobrovolníků na plný úvazek. Dobrovolníci v dlouhodobém pracovním poměru dostávali od firem volno na veřejně prospěšné činnosti. To může být předzvěstí nového společenského vzorce, ale zákonitě to musí mít i dopad na propouštění. Například v prvním čtvrtletí roku 2009 bylo ve Spojených státech propuštěno 10 000 právníků a řada z nich byla přivedena k vykonávání *pro bono* práce pro organizace veřejného zájmu za symbolickou mzdu. V březnu roku 2009 prošel v Kongresu Zákon Edwarda Kennedyho o službě Americe, rozsáhlá reforma programu veřejných služeb z roku 1993. V důsledku tohoto zákona se ztrojnásobily stavy AmeriCorps, v následujícím roce tak přibylo 7 milionů dobrovolníků. Mobilizoval v prvé řadě starší Američany nabídkami „speciálních výzkumných pozic“, „druhou kariérou“ ve vzdělávacím systému, zdravotnictví nebo managementu neziskového sektoru. Když organizace AARP, která zastupuje Američany starší padesáti let, provedla výzkum v lednu roku 2009, zjistila, že

téměř tři čtvrtiny starých lidí by raději věnovali svůj čas sociální práci než vydělávání peněz.

Vedle dobrovolnictví existují také různé formy sousedské výpomoci nebo péče o druhé. V moderní společnosti většina lidí cítí, že se nemůže dostatečně věnovat péči o své příbuzné, přátele nebo blízké okolí a že se jim péče nedostává, když ji potřebují. Zvykněme si na to, že péče je práce a že bychom ji měli zahrnout do našeho chápání profese.

Nemůžeme zkrátka mluvit o profesní svobodě, dokud nemá prekariát i ostatní skupiny srovnatelnou možnost věnovat se různým druhům námezdní a nenámezdní práce a budovat tak podle vlastního uvážení profesní kariéru a dokud stát morálně a ekonomicky nadřazuje určitou formu práce nad jiné.

PRACOVNÍ PRÁVA

Dalším požadavkem prekariátu by měla být proměna tzv. „pracovních práv“ v prostředek posilování a ochrany práv souvisejících s různými podobami práce. Mezi pracujícími je stále méně zaměstnanců, a nemá tedy smysl pokoušet se o komplexní definici zaměstnance jen proto, aby mohli mít přístup k benefitům spojeným s námezdní prací. Součástí pracovního práva by měla být pravidla přijatelné praxe mezi pracujícími a v rámci profesních komunit a stejně tak mezi „námezdně pracujícími“ a „kapitálem“. V tomto ohledu je prekariát v nevýhodě. Režimy kolektivního vyjednávání mezi zaměstnanci a zaměstnavateli by měly být doplněny o režim „kolaborativního vyjednávání“, v němž by měl prekariát svůj hlas. K tomuto bodu se ještě vrátíme.

Současně by se měl prekariát zasazovat o vybudování mezinárodního režimu pracovních práv. Jako první je třeba revidovat Mezinárodní organizaci práce, tuto baštu labourismu. V jiné své práci rozvádím, jak by k tomu mělo dojít (Standing, 2010). Dokud nebude mít prekariát odpovídající orgán s globální působností, jeho hlas bude zanikat nebo mu nikdo nebude naslouchat.

Součástí pracovního práva se musí stát veškerá nenámezdní práce. Pokud se mají lidé starat o své finanční prostředky a rozhodovat o tom, na co je vynaloží, pak nepotřebují paternalistické a profesionálnímu poradenství – a dostatek kvalitně stráveného času, aby se jim mohli věnovat.

Péče jako forma práce dosud není chráněna ani zákonodárstvím, ani nástroji sociální ochrany. Obojí je životně důležité pro prekarizované ženy, zvláště když se zvětšuje jejich trojí zátěž. Stejně tak důležité je to i pro muže, protože stále více z nich si uvědomuje možnosti, které skýtá péče o bližní a jiné formy nenámezdní práce. Nové pojetí pracovního práva by myslelo na poskytovatele péče, na přijímajícího a na prostředníky. Ti všichni mohou být vykořisťováni, utiskováni nebo se sami vykořisťovat.

Práce jako společenská aktivita by rovněž měla být právně zajištěná. Ukázali jsme si, jak se – zvláště po roce 2008 – šířilo dobrovolnictví a veřejně prospěšné práce. Hrozí však, že se takovým činnostem bude moci věnovat jen privilegovaná menšina a pro ostatní se z ní stane nástroj podpory podmíněné prací. Ostatně i důchodci nebo pracující na částečný úvazek jsou v podstatě dotováni, pokud se na trhu uplatňují ve službách, které zastávají také pracovníci, jejichž příjem závisí na vykonávání těchto služeb v podobě námezdní práce. V takových případech oslabuje přítomnost dobrovolníků ekonomické příležitosti prekariátu.

Konečně součástí pracovních práv jsou i etické kodexy. Ty by měla mít každá profesní komunita a většina z nich by mezi svými členy ráda prosadila jejich dodržování. Bohužel, některé silné profese, například účetní, je dlouho zcela postrádaly, což umožnilo jejich hamižným elitám hromadit vysoké výdělků bez ohledu na etické otázky a zneužívat ty, kteří jsou v profesní komunitě postaveni níže. Profese, u nichž nebyla rozvinuta tradice kolektivní etiky, výrazně přispěly k nástupu finanční krize. Prekariát musí neústupně prosazovat, aby se etické kodexy staly pevnou součástí všech profesních komunit a všech oblastí ekonomické aktivity.

BOJ SE SYSTÉMEM PODPORY PODMÍNĚNÉ PRACÍ

Dokud si prekariát nevynutí pozornost, v utilitárních demokraciích mu nebude nikdo naslouchat. Tyranie většiny může nastat jednoduše proto, že prekariát není organizovaný; je snadné jej přehlížet mimo jiné proto, že je rozdrobený a nemá hlas v politickém rozhodování. Tak je tomu dnes. Proto se obvykle prosazuje politika, která má uspokojit středního voliče a ty, kteří politiku financují. Pokud má s tímto stavem prekariát úspěšně bojovat, musí mít zastoupení v institucích a trvat na tom, aby příslušná politická opatření byla v souladu s etickými principy. V současnosti panuje institucionální vakuum, které se snaží zaplnit několik statečných neziskových organizací, ale daří se jim to přinejlepším sporadicky.

Zaměřme se na systém podpory podmíněné prací, jak se zaváděl ve Spojených státech, Spojeném království, Švédsku, Austrálii, Německu a dalších zemích. V podstatě se jednalo o to, že nezaměstnaní musí přijímat určená zaměstnání, nebo přijdou o sociální podporu, přičemž ten, kdo odmítne, může být v nějaké špiclovské databázi navěky označen jako „parazit“. Zaměstnané většině se to může zdát férové, ačkoli sami by se ve stejné situaci ocitnout nechtěli, a tím méně jí vystavit své děti. V utilitárním systému bohužel tato nespravedlnost projde bez větších potíží. Většina bude šťastná.

Stát převádí zprostředkování pracovních míst na komerční subjekty, kterým platí podle počtu nezaměstnaných, kteří nastoupí do zaměstnání, nebo podle měřitelného poklesu počtu žadatelů. Komerzializace této původně veřejné služby vytváří několik morálních hazardů. Je natolik odosobněná, že přestává být službou, přestává být veřejnou a stává se pouhou komodifikující transakcí. Prostředníkem je firma a v tržní společnosti má firma jeden zcela zásadní úkol: generovat zisk.

Představme si následující scénář. Zprostředkovatel chce někomu rychle sehnat zaměstnání, závisí na tom totiž jeho vlastní příjem. Na druhém konci města je volná pracovní pozice za minimální mzdu; je to nepříjemné zaměstnání, ale pořád zaměstnání. Žadatel je nechce přijmout, protože by měl vysoké náklady na dojíždění a ještě méně času na rodinu, nebo třeba proto, že by na této

pozici vůbec neuplatnil to, co se celý život učil. Ihned je zapsán do příslušných databází jako někdo, kdo odmítl zaměstnání. Pokud by tak za současné legislativy ve Spojeném království učinil třikrát, ztratil by nárok na podporu na tři roky. A nerozhodne o tom žádný soud, nedostane možnost obhajoby, záleží jen na rozhodnutí soukromého zprostředkovatele, který je žalobcem, soudcem i porotou. Stát je spokojený, protože klesají sociální výdaje. Oběť se nemá proti trestu kam odvolat; ten jej přitom může zbavit šance na plnohodnotný občanský život a uvrhnout do pasti prekarity.

Nikdo obeznámený se základními principy spravedlnosti by nic takového pro sebe ani pro své blízké nemohl připustit. Dokud se však člověka tento problém nebude bezprostředně týkat nebo se nebude muset zamyslet nad nespravedlností takových pravidel, bude se tak dít dál.

Podobně britská vláda předala pravomoc posuzovat invaliditu soukromé firmě Atos Origin. Ta ihned prohlásila, že tři čtvrtiny invalidních důchodců mohou námezdně pracovat a že jim o třetinu zkrátí podporu. Většina žadatelů by nejspíš nenašla odvahu podat samostatné odvolání. Naštěstí ale v některých oblastech existují skupiny zastupující žadatele kolektivně a během několika měsíců tak byla podána řada odvolání, z nichž 40 procent bylo úspěšných. Lékaři současně přiznali BBC, že dostali za úkol provádět jen rychlá, levná vyšetření a prohlašovat pacienty za způsobilé.

Kupříkladu v nízkopříjmové londýnské čtvrti Islington působí dobrovolnická organizace Islington Law Centre, která měla až osmdesátiprocentní úspěšnost odvolání (Cohen, 2010). Podobné instituce by měl financovat stát a měly by být integrální součástí veřejných služeb. A žadatelé by zároveň měli mít zastoupení přímo v agenturách, aby se zamezilo šikaně těch nejzranitelnějších. Ostatně odvolání je často riskantní a stojí peníze a čas. Ne všude je to jako v Islingtonu, kde žije řada právníků a aktivistických novinářů.

Prekariát musí trvat na dodržování demokratických a transparentních principů ve všech fázích vývoje a zavádění politických opatření. Podmíněnost a komercializovanou logiku sociální policie je třeba zavrhnout, protože popírají svobodu, univerzalizmus a uznání odlišností. Je-li tu tolik skvělých zaměstnání, lidé by je

měli sami vyhledávat, nikoli být do nich nuceni. A jsou-li služby tak důležité, učinme ze vzdělávání a cenově dostupného přístupu prostředek k tomu, aby si je mohl dovolit každý.

SVOBODA SDRUŽOVÁNÍ: NÁSTROJ PREKARIÁTU

Tím se vracíme k pojmu svobody. Svoboda není možnost dělat, co se nám zachce, a to ani se známou klauzulí, že tím nemáme ubližovat druhým. Abychom byli svobodní, musíme patřit k nějakému společenství, v němž ji můžeme realizovat, uplatnit. Nevisí ve vzduchu, není psaná na biblických deskách, *vyjevuje se* v činech. V neoliberálním smyslu je prekariát svobodný: má svobodu soutěžit, konzumovat a námezdně pracovat. Je ale nesvobodný v tom smyslu, že nemá sdílenou strukturu, která by odrážela útoky paternalistů a regulovala zničující konkurenční tlak.

Prekariát potřebuje kolektivní hlas. Hnutí EuroMayDay byl jen začátek, primitivní vzpoura, z níž musí teprve vzejít kolektivní čin. Teď je třeba, aby stabilní reprezentace prekariátu začaly jednat se zaměstnavateli, zprostředkovateli a především s vládními agenturami.

V první řadě je třeba znovu získat kontrolu nad vlastním soukromím. Prekariát žije ve veřejném prostoru, je však vystaven sledování a nedemokratickému postrkování. Měl by prosadit právo jednotlivců na zjištění a případnou opravu informací, které si o něm jakákoli organizace vede; firmy by měly informovat zaměstnance včetně externistů, kdykoli je ohrožena bezpečnost jejich osobních údajů, akreditované třetí strany by měly provádět výroční audity informační bezpečnosti příslušných organizací. Informace by se měly po nějakém čase likvidovat a mělo by se omezit „profilování“ lidí na základě odhadů pravděpodobnosti určitého chování. Zákony o ochraně osobních údajů a svobodném přístupu k informacím představovaly krok správným směrem, ale samy o sobě nestačí. Je potřeba aktivní hlas. Prekariát se musí mobilizovat, aby nabral novou sílu, uhájil své soukromí a vydobyl si právo opravovat nepřesné informace.

Prekariát bude také stále více štvát postupující ekologická devastace, která v jeho okolí probíhá. Popírači globální změny klimatu mobilizovali extrémní pravici a populisty, aby mohli vylicit snahy vlád o snížení emisí jako záminku k rozšíření zvláště státní moci. Prekariát by se tím neměl nechat obalamutit. Bojí se ale, že bude ubývat pracovních míst, dosud chápaných jako jediná jistota příjmu, a že se zpomalí růst, jehož výtěžky, k němu mají údajně prokapávat. V bohatých zemích mu namlouvají, že jakmile se zvýší pracovní náklady, pracovní místa budou mizet do chudších zemí. V rozvojových zemích se dozví, že nelze snižovat environmentální dopady výroby, protože by se tak ničila pracovní místa. Všude má prekariát zkrátka přijmout *status quo*. Měl by si uvědomit, že problém tkví v tom, že stavíme zaměstnání na první místo, nad životní prostředí. Chceme-li to změnit, musíme se stát méně závislími na tvorbě pracovních míst.

Hlas prekariátu ve světě námezdní (i jiné) práce je slabý. Teoreticky by bylo možné reformovat odbory tak, aby reprezentovaly zájmy prekariátu. Je to ale málo pravděpodobné, a to hned z několika důvodů. Odbory tradičně bojují za nová pracovní místa a za vyšší výkon; chtějí, aby koláčový graf ekonomického výkonu soustavně rostl. Jsou ze své podstaty konfliktní a ekonomistní. Občas udělají vstřícné gesto vůči nezaměstnaným, dobrovolným pečovatelům nebo promluví o „zelených“ tématech. Kdykoli se však střetnou finanční zájmy jejich členů se sociálními nebo ekologickými tématy, vždy zvolí zájmy členů. Progresivisté by neměli očekávat od odborů, že popřou své základní funkce.

Bude zapotřebí nový druh kolektivního orgánu, který by umožnil vést „kolaborativní vyjednávání“ (Standing, 2009). Takový orgán bude muset vzít v potaz celou škálu pracovních činností prekariátu a současně jeho společenské aspirace. Musí rozvíjet své vyjednávací schopnosti tváří v tvář zaměstnavatelům, zprostředkovatelům práce, pracovním agenturám a všemožným úřadům, především těm, které se věnují sociálním službám a doзору. Musí být schopen zastupovat prekariát při jednání s jinými skupinami pracujících, protože zájmy prekariátu nejsou totožné se zájmy salariátu nebo kmenových zaměstnanců, kteří mohou mít zastání v odborech. Současně je potřeba, aby

usnadňoval sociální mobilitu vytvářením strukturovaných komunit, v nichž je mobilita snadněji uskutečnitelná než za současného stavu.

Je třeba uniknout z neoliberální pasti, spočívající v trzení, že jakýkoli kolektivní orgán v oblasti služeb deformuje trh a má se potírat ve jménu boje proti trustům. V několika zemích naštěstí vznikají nové, nadějně modely. Patří mezi ně modernizovaná družstva, která připouštějí flexibilnější členství.

Polanyiho poznatky nám říkají, že sdružení, která mají po krizi globalizace „znovu ukotvit“ ekonomiku ve společnosti, by měla ponechat prostor nonkonformitě, aby vycházela vstříc prekariátu a současně prosazovala egalitářství. V tomto ohledu nám mohou mnoho nabídnout principy družstevnictví. Je pozoruhodné, že David Cameron před tím, než se stal premiérem, hlásal, že zaměstnanci veřejného sektoru s výjimkou policie, soudů a pracovníků ve vězeňství by měli mít možnost organizovat se v družstvech a sami si vyjednávat zakázky s příslušným ministerstvem. To by se blížilo moderní podobě cechovního socialismu a management profesí by ustoupil profesním sdružením. Mezi problémy, s nimiž by bylo třeba se vyrovnat, patří transparentnost, nadhodnocování nabídek, odpovědnost za vyjednané smlouvy a dohled na pravidla, podle nichž by se rozdělovaly příjmy, pracovní příležitosti nebo povýšení. Ani otázky jurisdikce a vztahů s jinými státními službami by nebyly právě snadné. Jak by se například určitá služba stavěla k technologické změně, která by ušetřila část námezdní práce?

Když Cameron představoval svůj návrh v únoru 2010, mluvil například o call centrech, sociální práci, týmech místních lékařů a zdravotních sester, odděleních patologie v nemocnicích a rehabilitačních a vzdělávacích službách ve věznicích. Samotný seznam vyvolává určité otázky. Jak velká má být skupina, aby se mohla stát „pracovním družstvem“? Zvolíme-li jako skupinu například všechny nemocnice pod státní zdravotní pojišťovnou v určitém okrsku, nebude vůbec snadné určit, jak se mají rozdělit příjmy mezi skupiny s velmi rozdílnými mzdami a technickými dovednostmi. Určoval by se podíl na základě *pro rata*, podle relativních výdělků v době zakládání? Nebo by se rozdělovaly rovné podíly bez ohledu na kvalifikaci a čas strávený v práci? Pokud bychom uvažovali o menších družstevních

jednotkách, zahrnujících například lékaře, ošetřovatelky a ošetřovatele a oddělení patologie, vnitřní pravidla by mohla být jednodušší, ale každá změna by mohla dopadnout na všechny v dané skupině. Družstva by se pak mohla bránit změnám, i kdyby ušetřily čas nebo snížily náklady na danou službu.

U integrovaných sociálních služeb je potíž stanovit monetární hodnotu jejich složek. Zaslouží si lékaři 70 procent hodnoty zdravotnických služeb a ošetřovatelky a ošetřovatelé zbylých 30 procent? Nebo raději poměr 60 : 40, případně 80 : 20? Můžeme se rozhodnout, že podíly se mají určovat demokraticky, při jednání mezi družstvy a ministerstvem. Pak ale rovnou myslíme na potenciální roviny vyjednávání včetně transakčních nákladů. Mezi dotčenými profesními skupinami by pak vznikalo legitimní napětí. Jak by se ale líbilo pomocným ošetřovatelkám a ošetřovatelům, kdyby se příjmy dělily v poměru 70 : 30 ve prospěch registrovaných ošetřovatelek a ošetřovatelů? Přes všechny potíže by se nicméně jednalo o krok směrem ke kolaborativnímu vyjednávání. Takový přístup zohledňuje skutečnost, že v terciární společnosti neexistujeme jen jako individuality, ale jako příslušníci skupin, které mají určitou identitu. Volně navazuje na svépomocné a vzájemné spolky devátého století a na profesní cechy.

Aby však fungoval, vyžaduje silnou právní základnu, která by zajistila jak flexibilitu, tak dostatečnou jistotu příjmů, díky které by pracující byli ochotnější ke změnám v organizaci a ve vlastních profesních profilech. Starý model s jistým zaměstnáním měl nevýhodu, na kterou se často zapomíná: příjem i benefity se zvyšovaly s dobou působení v konkrétní službě, firmě nebo organizaci, a lidé se proto křečovitě drželi zaměstnání i tehdy, kdy by jak jim samotným, tak organizaci více prospělo, kdyby se profesně posunuli dál. Zlatá klec se až příliš často měnila v olověnou. Princip družstevnictví je chvályhodný, ale nesmí omezovat profesní mobilitu.

Vedle družstev mohou prekariátu pomáhat v jednání také sdružení dočasných pracovníků. Na výběr je z několika možností. Sdružení pracovníků na volné noze v New Yorku vzniklo pro lidi, kteří trvale nebo krátkodobě pracují jako živnostníci, a nabízí jim širokou škálu služeb. Další variantu založenou na legislativní podpoře

představuje sdružení redaktorů na volné noze v Kanadě (viz Standing, 2009: 271–273). Příkladem třetího modelu je třeba SEWA (Self-Employed Women's Association of India). Podobných sdružení je stále více a progresivní politika by je měla podporovat – dávají svobodě sdružování nový význam.

Flexibilní trhy práce a panovačný stát jsou hlavními důvody, proč prekariát potřebuje zastoupení v politických institucích. Salariaři se byrokratům a komplexním administrativním opatřením ubránit umí. Může se ozvat. Prekariát je v tomto ohledu v nevýhodě. Mnozí z jeho řad cítí pouze nejistotu, jiní však čelí ještě dalším znevýhodněním. Například ve Spojeném království jsou údajně dva z pěti lidí pobírajících invalidní důchod duševně nemocní. K tomu připočteme méně vzdělané lidi a přistěhovalce s omezenými jazykovými schopnostmi; není pochyb, že tito lidé potřebují své zastánce a nátlakové skupiny v politických strukturách. Musí mít možnost vzepřít se neférovým vyhazovům, nevypláceným nebo nedostatečným benefitům, vypořádat se s dluhy a uhájit svou pozici ve stále komplikovanější spleti procedur, které jsou očividně nastaveny tak, aby získání benefitů bylo co možná nejtěžší.

OBNOVENÍ ROVNOSTI

Ve dvacátém století jsme nerovnost chápali ve spojení se mzdami a zisky. Sociální demokraté a další se domnívali, že redistribuce dosáhnou, když ovládnou, tedy znárodní, výrobní prostředky, zvýší zdanění a takto získané dodatečné prostředky následně přerozdělí v podobě státní podpory a veřejných služeb.

Tento model upadl v nemilost a socialisté propadají chmurám. Američtí socialisté Barbara Ehrenreich a Bill Fletcher (2009), kteří sledovali, jak jsou výrobní prostředky přesouvány do Číny, píší ve svém souboru esejů *Reimagining Socialism*: „Přátelé, máme plán? Víme, jak z toho ven a jak zamířit ke spravedlivé, demokratické, udržitelné (sami si doplňte oblíbená adjektiva) budoucnosti? Řekněme si to na rovinu: nevíme.“

Neměli by propadat beznaději. Rovnostářský étos pokročil dál. Štafetu přebírá prekariát, třída, která se tvoří v naší terciární společnosti, kde je vlastnictví výrobních prostředků nejasné, rozptýlené – a mnohdy jsou to beztak sami pracující, kdo výrobní prostředky vlastní. Každá velká transformace byla vždy ve znamení boje o to, co mělo v dané chvíli klíčový význam. Za feudalismu se rolníci přetahovali s nevolníky o půdu a vodu. V průmyslovém kapitalismu se bojovalo o výrobní prostředky, o továrny, pozemky a doly. Pracující chtěli slušné pracovní podmínky a podíl na zisku výměnou za to, že přenechali rozhodování o námezdní práci manažerům podniků. Dnes, v terciární společnosti, se povede boj o přístup k pěti základním statkům a o kontrolu nad nimi.

Jedná se o tyto statky: ekonomickou jistotu, čas, kvalitní prostor, vědomosti a finanční kapitál. O všech pět budou pokrokové síly muset svádět boje. Víme, že elita a salariát drží většinu finančního kapitálu a že mají nesrovnatelně vyšší příjmy než jejich předchůdci, ačkoli se nikterak nezdá, že by byli schopnější nebo pracovitější. Jejich současné postavení působí jako výsměch meritokratickým postulátům. Díky ziskům z finančního kapitálu si mohou zakoupit více kvalitního privatizovaného prostoru, čímž ubírají z obecně sdílených statků, na nichž závisí prekariát a další skupiny. Zároveň mají takovou kontrolu nad svým časem, že si o tom ostatní můžou nechat jen zdát.

Neexistuje zázračný vzorec, podle kterého bychom mohli přerozdělit všech pět statků. Každopádně jsou na místě institucionální změny, regulace a vyjednávání. Existuje však jedno politické opatření, o němž se již řadu let diskutuje a které by mohlo být nápomocno ve všech zmíněných ohledech. Než přejdeme k otázce, jak by prekariát mohl získat větší podíl na pěti základních statcích, načrtněme tuto stěžejní myšlenku a podepřeme ji etickou argumentací.

ZÁKLADNÍ PŘÍJEM

Požadavek základního příjmu zazníval již na demonstracích prekariátu a jedná se o myšlenku s dlouhou historií a celou řadou významných zastánců. Říkalo se mu všelijak, kromě oblíbeného „základního

příjmu“ se mluvilo například o „občanském příjmu“, „sociální dividendě“, „solidárním grantu“ nebo „demograntu“. Budu se držet nejrozšířenějšího pojmenování, ačkoliv navrhu také variantu, která zohledňuje dva důležité cíle, které dosud nebyly součástí argumentace.

Základní příjem stojí na předpokladu, že každý legální obyvatel určité země nebo společenství – ať dítě, nebo dospělý – by měl dostávat drobný měsíční obnos. Každý by měl kartu, na kterou by mohl co měsíc vybrat určité množství peněz na pokrytí základních potřeb, případně potřeb speciálních, daných například tělesným znevýhodněním. Pro většinu bohatých zemí to není nijak radikální myšlenka, protože by sloučila celou řadu existujících programů a nahradila neúnosně komplikované, arbitrární a podmíněné systémy podpory.

Základní příjem by dostával každý jednotlivec, nikoli širší, nejasně definované skupiny jako „rodina“ nebo „domácnost“. Vyplácel by se univerzálně všem legálním rezidentům; přistěhovalcům by se z pragmatických důvodů stanovila čekací doba. Lidé by jej dostávali v hotovosti, aby se každý mohl svobodně rozhodnout, jak s ním naloží, nikoli ve stravenkách nebo prostřednictvím jiných paternalistických nástrojů. Musí ponechat prostor pro „svobodnou volbu“, nesmí působit jako nástroj postrkování. Měl by být nedotknutelný v tom smyslu, že stát by byl oprávněn jej odejmout jen v případě, že rezident ztratí nárok na pobyt nebo se dopustí zločinu, za nějž je tento druh trestu stanoven. A je důležité, aby se jednalo o pravidelnou, skromnou částku, nikoli jednorázovou platbu jako v případě „dětských dluhopisů“ nebo „podílnických grantů“ zavedených britským Dětským investičním fondem, který nevyhnutelně narazil na problém „slabé vůle“ a jiné potíže (Wright, 2006).

Všeobecný základní příjem nemá podmiňovat žádné konkrétní jednání. Pokud jde o podezřelé chování jednotlivců, jsou tu zákony, soudy a právo na spravedlivý proces. Ty by měly být od zvolené strategie základního sociálního zajištění přirozeně odděleny. V opačném případě nebudeme mít ani zajištění, ani spravedlnost. Peněžité dávky jsou v zásadě osvobozující: dávají základní jistotu a prostor pro svobodné rozhodování, jak žít a jakým způsobem rozvíjet vlastní schopnosti. Chudoba se pojí stejně tak s nesvobodou jako s nedostatkem jídla, ošacení nebo neodpovídajícím bydlením.

Vnucování podmínek – ať už se týká chování, nebo toho, co si příjemce smí pořídít – je projevem nesvobody. Když je připustíme, jak zabráníme politikům, aby nešli ještě dál? Snadno mohou podlehnout dojmu, že vědí, co je pro chudé a méně vzdělané nejlepší. Ti, kdo podmínky určují, se budou pokoušet je rozšiřovat a zpříšňovat tak dlouho, až získají ryze donucovací a represivní podobu. Myšlenka základního příjmu postupuje opačně.

Základní příjem je často srovnáván s negativní daní z příjmu, což ale není zrovna přesné. Na rozdíl od ní totiž nevytváří past chudoby, která s rostoucím příjmem požírá benefit, čímž odrazuje od námezdní práce. Jednotlivec dostává základní příjem nezávisle na tom, kolik vydělá námezdní prací, a bez ohledu na své rodinné poměry. Všechny příjmy z námezdní práce by se standardně danily. Pokud by stát cítil potřebu omezit příjmy bohatým, může zvýšit progresivní daň z příjmů.

Výhrady vůči základnímu příjmu byly mnohokrát zevrubně posuzovány, především v rámci mezinárodní sítě založené v roce 1986 a známé pod zkratkou BIEN. Původně se jednalo o Evropskou síť pro základní příjem (*Basic Income European Network*), na sjezdu v Barceloně v roce 2004 se nicméně přejmenovala na Světovou síť pro základní příjem (*Basic Income Earth Network*), což byla symbolická reakce na skutečnost, že stále více členů pocházelo z rozvojových a mimoevropských zemí. V roce 2010 úspěšně fungovaly rovněž organizace v Brazílii, Kanadě, Japonsku, Mexiku, Jižní Koreji a Spojených státech.

Nejčastěji se proti základnímu příjmu namítá, že by kvůli němu ubylo pracovní síly, že by podnítil inflaci, že by byl příliš nákladný, že by mohl být zneužit populistickými politiky a že by byl „almužnou“, odměnou za lenost a daní pro ty, kdo pracují. Odpovědi na tyto námítky najdeme v publikacích BIENu nebo v jiné odborné literatuře. Přesto se v souvislosti s výhodami základního příjmu pro prekariát – především pokud jde o klíčové statky (a o to, jak za ně zaplatit) – pokusím na některé z nich odpovědět.

Ve filosofické rovině můžeme uvažovat o základním příjmu jako o „sociální dividendě“, tedy výnosu z investice v minulosti. Mezi těmi, kdo jej zavrhuje jako rozdávaní bez zásluhy, nacházíme řadu

těch, kteří mnoho bez zásluhy skutečně dostali, tedy dědiců drobného nebo rozsáhlého jmění. Připomeňme si pronikavý postřeh Thomase Painea (2005) v knize *Agrarian Justice* (Agrární spravedlnost) z roku 1795. Každý bohatý člověk v libovolné společnosti vděčí za své bohatství do značné míry svým předchůdcům a předchůdcům méně movitých občanů. Jestliže by každý dostal základní příjem, aby mohl rozvíjet své schopnosti, mohlo by to být chápáno jako dividenda z úsilí a štěstěny našich předchůdců. Prekariát má na takovou dividendu stejný nárok jako kdokoli jiný.

Jedním z žádoucích kroků k základnímu příjmu je integrace daňového systému a systému sociální podpory. Podnět, který v roce 2010 směřoval Spojené království na cestu k zavedení základního příjmu, přišel podle mnohých z nečekané strany. Koaliční vláda, která plánovala rozsáhlou reformu daňového a sociálního systému, shledala, že systém tvořený jednapadesáti formami podpory s různými kvalifikačními kritérii, který po sobě zanechala předchozí vláda, je zcela zmatený a plný morálních hazardů spojených s chudobou a nezaměstnaností. Spojení všech státních příspěvků do dvou – Universal Work Credit (všeobecné podpory v nezaměstnanosti nebo při nízké mzdě) a Universal Life Credit (příspěvku osobám v hmotné nouzi) – mělo připravit cestu k integraci daňového a sociálního systému a lépe odstínit odpovídající snižování příspěvků v případě, že by žadateli rostly příjmy. Tato integrace mohla vytvořit podmínky pro zavedení základního příjmu. Bohužel ministr práce a sociálních věcí, vyznáním katolík, byl přesvědčený, že lidi, kteří pobírají státní příspěvky, musí nahnat do práce, dal tedy přednost podpoře podmíněné prací a vpustil do systému komerční zprostředkovatele. Integrace by přitom představovala žádoucí krok k novému systému sociálního zabezpečení postavenému na univerzalistických základech.

REDISTRIBUCE JISTOTY

Jistota jakožto jeden z klíčových statků má několik rozměrů: sociální, ekonomický, kulturní, politický, příp. další. Nás zde zajímá především ekonomická rovina. Chronická nejistota je špatná jak

sama o sobě, tak z instrumentálního hlediska, jelikož narušuje rozvoj dovedností a osobnosti obecně. Pokud se na tomto shodneme, nutně potřebujeme strategii pro zajištění základní jistoty. Prekariát je nestabilní právě vinou systémové nejistoty.

Jistoty může být příliš málo i příliš mnoho. Pokud je jí příliš málo, vede to k iracionálnímu jednání; je-li jí příliš mnoho, dochází ke ztrátě zájmu o okolní dění a k nezodpovědnému jednání. Důraz na jistotu může nabýt reakční povahy v podobě zavržení jakékoli změny a požadování regresivní kontroly. Nicméně i bez příjmové nejistoty bychom se stále nezbavili nejistoty existenciální (bojíme se o své blízké, o své bezpečí, zdraví apod.) nebo nejistoty osobního rozvoje (rádi bychom rozvíjeli své dovednosti a žili pohodlnější život, ale aby to bylo možné, jsme nuceni riskovat). Pocit určité stability potřebujeme také proto, abychom uvažovali rozumně, byli tolerantní a soucitní. Je třeba poskytnout základní jistotu, ne opatření, která lze odvolat na základě čísi libovůle a bez relevantního důvodu.

Jak utilitaristé, tak libertariáni přehlížejí, jak důležitou roli hraje univerzální ekonomická jistota jako nástroj, který umožňuje lidem osvojit si zásadové jednání. Pro ně jsou lidé, kteří selhali v tržní společnosti, bez rozdílu „ti druzí“. Uvažují-li o takzvaných chudých, činí tak se stejnou mírou lítosti jako pohrdání. „Oni“ jsou pomoci hodní, nebo nehodní, nebo překračují zákony, a tak je jim třeba poskytnout shovívavou pomoc, nebo je převychovat, nebo potrestat – podle toho, jak je my, slušní lidé, posoudíme. Když mluvíme o „chudých“, mluvíme s lítostí, a od té, jak nás poučil David Hume, není daleko k pohrdání. „Oni“ nejsou jako „my“. Existence prekariátu nám dává úsečnou odpověď: oni jsou my, nebo se námi mohou kdykoli stát.

Uvažovat o univerzální základní jistotě znamená zbavit se lítosti a přiklonit se k sociální solidaritě a soucitu. Účelem sociálního pojištění bylo přinést jistotu do průmyslové společnosti. Dnes už nemůže fungovat – ostatně ani dříve nefungovalo nejlépe. Samotný princip solidárního zajištění byl ovšem chvályhodný. Bohužel se však rozpustil v přemíře cílových programů, jejichž hlavním cílem bylo zbavit se „nehodných“. Co na tom, že je půl procenta lidí líných?

Máme snad vytvářet politiku podle poloviny procenta, nebo myslet na jistotu a svobodu 99,5 procent a budovat společnost, v níž se dá žít bez úzkostí a s větším klidem? Kontrolní nástroje, které zavádí řada politiků, jejich poradců a úředníků, mohou získat pozornost a hlasy předsudečných voličů, ale v konečném důsledku jsou nákladné a kontraproduktivní. Daňového poplatníka stojí mnohem více, jsou-li nevykonní lidé nuceni do zbytečných zaměstnání, než když jsou ponecháni vlastní nečinnosti, pokud si to přejí. Lépe je pomoci nezištnou radou než skrytě trestat.

Naprostá většina lidí by se nespokojila s pouhým základním příjmem. Lidé chtějí pracovat a vzrušuje je představa, že mohou zlepšit své hmotné i společenské poměry. Máme-li potřebu pořádat hony na nepatrnou menšinu, protože nám připadá „líná“, ukazuje to jen na naši slabost. V tomto směru by nám mohl udělat radost experiment provedený v zapadlých uličkách Londýna v roce 2010. Několik bezdomovců bylo dotázáno, po čem nejvíc touží. Měli skromné sny, které odpovídaly jejich situaci. Bez dalších podmínek dostali peníze na jejich realizaci. O několik měsíců později byli téměř všichni pryč z ulice a místní úřady se o ně nemusely starat. Daňoví poplatníci tak díky tomuto daru ušetřili na nákladech až padesátinásobek.

Základní jistota znamená v první řadě jen mírnou, nikoli extrémní *nejistotou*, za druhé vědomí, že pokud se člověk dostane do potíží, existují dostupné a z hlediska jednání přijatelné způsoby, jak se s nimi vyrovnat, a za třetí existují dostupné a z hlediska jednání snesitelné způsoby, jak se z utrpeného šoku *vzpamatovat*. Tyto podmínky v současné tržní společnosti s jejími podmíněnými systémy sociální péče, nákladnými soukromými alternativami a nízkou sociální mobilitou neexistují, a proto musí být vytvořeny. Prekariát by se měl nejprve vyrovnat s nejistotou, protože čelí celé řadě „neznámých neznámých“, proti kterým se nemá možnost pojistit.

S rostoucí potřebou mnohovrstevného zajištění *ex ante* (oproti zajištění *ex post*, které poskytuje sociální pojištění, jež má reagovat na specifické nepředvídatelné hrozby) bychom si měli přát, aby se součástí budoucího uspořádání společnosti stal nepodmíněný základní příjem. Blahobytným politikům, kteří měli to štěstí, že celý život žili ze státních peněz, by mělo být řečeno, že „celoživotní

podporu“ si nezaslouží jen oni, ale všichni. Všichni jsme „závislí“ na druhých, respektive jeden na druhém. To je součást lidského údělu, nikoli patologická závislost nebo choroba. Základní jistota by bližním neměla být poskytována na základě moralistně vymezeného jednání. Je-li určitý druh jednání nepřijatelný, měl by být předmětem právního posouzení ve spravedlivém procesu. Vytvářením vazby mezi sociální ochranou a podmíněností pouze obcházíme zákon, který by měl platit pro všechny.

Základní jistota je téměř univerzální lidská potřeba a nepochybně hodnotný cíl státní politiky. Snaha činit lidi „šťastnými“ je jen manipulativní trik, zatímco posílení jistoty by vytvořilo podmínky pro to, aby lidé mohli usilovat o vlastní pojetí štěstí. Základní ekonomická jistota je navíc i účelná. Nejistota vyvolává stres, který snižuje schopnost se soustředit a dál se vzdělávat, čímž trpí stejná část mozku, v níž se ukládá naše pracovní paměť (Evans a Schamberg, 2009). Proto bychom v zájmu rovných příležitostí měli snižovat rozdíly v nejistotě. Z psychologických výzkumů navíc vyplývá, že lidé mající základní jistotu bývají tolerantnější a více altruističtí. A je to právě chronická společensko-ekonomická nejistota, co podněcuje neofašismus v bohatých zemích, které čelí opožděnému poklesu životní úrovně, který globalizace vyvolává.

Spějeme tak k první možné úpravě návrhu všeobecného základního příjmu (viz také Standing, 2011). Víme, že globalizovaná ekonomika přináší více nejistoty a výkyvů a že prekariát se proti tomuto kolísání nemá jak pojistit. Proto potřebujeme více příjmové stability a automatických ekonomických stabilizátorů. Stabilizující roli mívalo pojištění proti nezaměstnanosti a další sociální příspěvky, ale ty jsou na ústupu. Pokud by byl základní příjem chápán jako „stabilizační příspěvek“, mohl by se stát egalitárním způsobem jak snížit ekonomickou nestabilitu. Jistě by byl účinnější a spravedlivější než běžné nástroje monetární a fiskální politiky nebo mnohé pochybné dotace, které jsou zcela neúčinné a vyvolávají celou řadu přitěžujících a substitučních efektů.

Výši základního příjmu by bylo možné variovat podle ekonomických cyklů. Přibývá-li příležitostí k výdělku, jeho výše může klesat, za recese naopak stoupat. Abychom zabránili politickému

zneužití, bylo by vhodné svěřit určování výše základního příjmu nezávislému orgánu, v němž by byli přítomní také zástupci prekariátu a dalších zájmových skupin. Šlo by o období zdánlivě nezávislých měnových orgánů zřízených v nedávné době. Takový orgán by upravoval výši základního příjmu v závislosti na ekonomickém růstu a jeho doplňkovou složku podle cyklického stavu ekonomiky. Cílem je přerozdělit základní jistotu směrem od těch, kdo jí mají „příliš mnoho“ k těm, kteří jí mají „příliš málo“ nebo nemají žádnou.

REDISTRIBUCE FINANČNÍHO KAPITÁLU

Základní příjem či stabilizační příspěvky lze hradit více způsoby. Je třeba si uvědomit, že současné nerovnosti jsou za dlouhou dobu největší a v řadě zemí větší než kdykoli předtím. Není důvod se domnívat, že by taková míra nerovnosti byla nezbytná. Významnou roli v ní hrají vysoké zisky finančního kapitálu. Prekariát by na nich měl participovat.

Vlády v bohatých zemích propásly po otřesu bankovního systému nerovnosti snížit. V době, kdy vyplácely banky za peníze občanů, měly s nimi zacházet jako s penězi akcionářů a prosadit představitele veřejného zájmu do předsednictev všech bank, nebo přinejmenším těch, které dostávají veřejné peníze. Když pak bankám opět začaly stoupat zisky, část z nich se měla vrátit do veřejného sektoru, který do bank v podstatě investoval. Stále není pozdě sáhnout k podobnému kroku.

Pomohly by dvě reformy. Za prvé by se měly zrušit dotace kapitálu a námezdní práce. Nepomáhají prekariátu a nejsou rovnostářské. Kdyby vlády bývaly investovaly polovinu peněz na vyplacení bank do stabilizačních příspěvků, všichni občané mohli mít slušný měsíční příjem na celé roky (Standing, 2011). Další dotace pokřivují trh a snižují efektivitu.

Za druhé musí být přerozdělena část zisků z finančního kapitálu: zisků, které nijak nesouvisí s námezdní prací těch, kteří

pouze využívají své strategické pozice v globální ekonomice. Proč by lidé s určitými dovednostmi – pokud tu lze vůbec o dovednostech mluvit – měli vést tak výrazně odlišný život než lidé s jinými dovednostmi?

Bohaté země se musí vyrovnat s tím, že se z nich stávají rentiérské ekonomiky. Na tom, že investujete do rozvíjejících se ekonomik a pobíráte přiměřené dividendy, není nic špatného. Tato stránka globalizace by měla být přínosná pro obě strany; taková však bude jen tehdy, když se část dividend rozdělí mezi občany a druhořadé občany investující země.

Slibným způsobem jak toho dosáhnout se jeví suverénní (či kapitálové) fondy, které již fungují ve čtyřiceti zemích. Sdílením příjmů z těchto fondů by prekariát dostal nástroj, jímž by získal kontrolu nad svým životem. Ekonomové jistě mohou tvrdit, že pracovní místa se přesunou do neobchodovatelných sektorů. Postupně ale zjišťujeme, že obchodovat se dá většina činností. Kdo si myslí, že pracovní místa poslouží jako nástroj snižování nerovnosti, dopouští se velkého omylu. Pracovní místa nezmizí. Opačný názor by znamenal přijetí tzv. „iluze konstantní sumy práce“. Nicméně většina z nich, ne-li všechna, budou jen špatně placená a nejistá.

S kapitálovými fondy by bylo možno shromáždit dostatek prostředků na financování základního příjmu. Z minulosti známe pár příkladů. Aljašský stálý fond vznikl v roce 1976, aby rozdělil část zisků z nafty mezi všechny obyvatele Aljašky. A rozděluje dodnes. Není to dokonalý model; může být veden bez ohledu na současný prekariát, případně přehlížet zájem budoucích obyvatel Aljašky ve prospěch těch současných. Podobně jako Norské fondy však tvoří základ kapitálového fondu, jež lze využít pro financování skromného základního příjmu, ať už jej nazveme jakkoli.

Prekariátu by rovněž prospěla takzvaná „Tobinova daň“ ze spekulativních kapitálových transakcí. Existují ostatně argumenty, že omezení krátkodobých kapitálových toků by bylo záhodné v každém případě. Dále máme ekologické daně, které mají kompenzovat externalitu vzniklé znečištěním a zpomalit nebo zastavit rychlé vyčerpávání našich přírodních zdrojů. Zkrátka není třeba se obávat, že univerzální základní příjem není z čeho hradit.

Na mezinárodní úrovni vzbuzuje naděje nedávné povolení hotovostních převodů jako metody rozvojové pomoci. Původně se zaváděly jako krátkodobé programy po událostech, jako jsou ničivé povodně nebo zemětřesení. Později, jak jsem již zmínil, se podmíněné hotovostní programy dočkaly značné popularity v Latinské Americe. Zaměřili se na ně také dárci a rozvojové agentury. Bez nesmyslných podmínek by se programy postavené na hotovostních převodech měly stát jednou z hlavních podob pomoci; zajistilo by se tím, že taková pomoc zvýší životní úroveň a nestane se nástrojem korupce.

Měli bychom znovu uvažovat o globální redistribuci příjmu. Právníčka Ayelet Schachar (2009) ve své knize *The Birthright Lottery* (Zrození jako loterie) zastává myšlenku zavést v bohatých zemích daň z občanství, která by se přerozdělovala do zemí chudých a s občanstvím by se tedy zacházelo jako s vlastnictvím, dědictvím svého druhu. To připomíná Paineův argument. Pro okamžité zavedení je to snad až příliš utopické. Přesto však takový návrh vychází z poznání, že občanství není přirozené právo, jelikož hranice jsou arbitrární. Vytváří spojení mezi účelovými daněmi a redistribucí, a to formou převodu finančních prostředků k těm, kdo „měli to neštěstí“, že se narodili v nízkopříjmových částech světa. Utopické nám to připadá jen proto, že v globalizované tržní společnosti se od nás všech očekává, že budeme jednat egoisticky, a nikoli jako světoobčané.

Lze tedy bez rozpaků říci, že přechod k nepodmíněnému základnímu příjmu je z čeho hradit, a to jak v bohatých, tak v rozvojových zemích. Překážky jsou čistě politické. Pouze tehdy, podaří-li se prekariátu vyvinout dostatečně silný tlak na politický vývoj, bude tento plán možné realizovat. Naštěstí tlak, který už vyvíjí, svědčí o příznivého dopadu základních hotovostních převodů v zemích, kde by zavedení základního příjmu bylo ještě před nedávnem považováno za nemyslitelné.

ZÍSKAT KONTROLU NAD SVÝM ČASEM

Základní příjem by lidem rovněž umožnil větší kontrolu nad svým časem. A byl by pádnou odpovědí libertariánským paternalistům. Ti tvrdí, že lidé nejsou schopni racionálních rozhodnutí, protože jsou vystaveni přemíře informací. V tom případě by měli vítat každou politiku, která směřuje k tomu, aby lidé měli více času na racionální rozhodování. Lidé současně potřebují více času na práci pro práci a jiné formy nenámezdní práce. Zpomalme. Analogicky ke Hnutí pomalého jídla bychom měli založit Hnutí pomalého času: obě vycházejí z lokálního myšlení.

Existuje jen málo nástrojů, které by lidem umožňovaly zpomalit. Fiskální a sociální politika naopak „odměňuje“ námezdní práci a ty, kdo se rozhodli pracovat méně, trestá. Na lidi, kteří chtějí vykonávat méně námezdní práce, dopadá dvojí trest: nejenže méně vydělají, ale ztrácí také „sociální práva“, jako jsou penze.

Jestliže oddělíme základní příjem od námezdní práce, podaří se nám jej dekomodifikovat v tom smyslu, že lidé budou mít více času žít mimo pracovní trh a sníží se tlak na vykonávání námezdní práce. Tím by však zároveň mohlo dojít ke zvýšení objemu námezdní práce, jelikož uchazeči o ni se budou snáz pohybovat uvnitř a vně pracovního trhu. Jinými slovy by přibývalo námezdní práce, ta by však byla jistější a méně závislá na tlacích ze strany trhu. Se základním příjmem by se navíc lépe vedla vyjednávání a uchazeč by nemusel tolik hledět na finanční ohodnocení. Jestliže by narazil na limitní hodnotu, kterou potenciální zaměstnavatel může nabídnout, stále by mohl do zaměstnání nastoupit, protože na přežití mu vystačí základní příjem.

Je vskutku zásadní, abychom znovu získali kontrolu nad svým časem. Potřebujeme ji, abychom mohli zvládat svá rizika. Někteří libertariánští paternalisté tvrdí, že vzdělání nezlepšuje schopnost se správně rozhodovat, a vzhlížejí se ve strategiích postrkování, v metodách biče, který vypadá jako cukr. Z nedávného britského výzkumu nicméně vyplynulo, že investoři považují nedostatek času za hlavní překážku při zvládnání rizik (Greene, 2009). Riziko lze vyložit tak, aby o něm lidé dokázali racionálně rozhodovat. Lékaři

běžně sdělují pacientům, jaká mají před sebou rizika a nechávají jim prostor pro „informované rozhodnutí“. Lidé mohou mít k dispozici statistiky. Finanční poradci by mohli být povinováni přijmout širší pojetí rizika a více komunikovat se zákazníky, aby jim umožnili racionálně rozhodovat s pomocí „nástrojů pro komunikaci a rozpoznání rizik“. Jde o to, že lidé zkrátka potřebují čas, aby posoudili rizika, pokud stávající politická opatření zaručí, že se dostanou k příslušným informacím.

Připomeňme si v této souvislosti jednu z nejhorších pastí prekarity. Prekariát je obětí stlačování času, protože námezdní práce je stále méně rentabilní, a je pod tlakem, aby vykonával ještě více práce pro práci a práce pro reprodukci, protože si na nic z toho nemůže najímat lidi. Proto jsou prekarizovaní úzkostní, nejistí a vyčerpání a nedokážou vstřebat ani využít informace, které k nim přicházejí. Se základním příjmem by měli svůj čas více pod kontrolou a tím pádem by získali více prostoru pro racionální rozhodování.

OBNOVENÍ OBECNĚ SDÍLENÝCH STATKŮ

Nakonec nelze přehlédnout ani špatnou distribuci kvalitního veřejného prostoru. Rozlišujeme dvě relevantní roviny. Většina informovaných lidí si dobře uvědomuje, jak závažnou hrozbu představuje globální oteplování, znečištění a vyhynutí druhů. Větší části elity a vyššímu saláriátu je to nicméně často jedno. Jejich bohatství a množství styků jim umožňuje vyhnout se přímým dopadům. Vždycky mohou odplout na ostrůvek v modravém oceánu nebo odcestovat vysoko do hor. V jejich zájmu je vysoký ekonomický růst, který zvyšuje jejich příjmy a bohatství, a hrozící ekologická katastrofa v důsledku vyčerpání surovin je příliš netrápí. Naproti tomu prekariát je ze své podstaty „zelenou“ třídou, obhajující rovnostářský charakter společnosti, jež klade důraz na sdílení a reproduktivní činnosti, které chrání přírodní zdroje. Prudký růst je dobrý akorát k tomu, aby prohluboval absurdní nerovnosti, které napáchala globalizace. Stejně jako potřebujeme zpomalit, abychom

se zbavili stresu ze zuřivé námezdní práce a nezřízeného konzumu, musíme tak učinit v zájmu reprodukce přírody.

Prekariát by současně měl bojovat za funkční obecně sdílené statky; potřebuje bohatý veřejný prostor. Jedním z charakteristických kroků zakladatelky neoliberalismu, premiérky Margaret Thatcher, kterou vzývali pozdější premiéři Tony Blair a David Cameron, byl rozsáhlý odprodej obecních příbytků, hřišť a jiného zázemí při veřejných školách. Tak se omezoval veřejný prostor, který mohli využívat především občané s nižšími příjmy a občané druhé kategorie.

Tato politika dosáhla vrcholu o třicet let později v podobě „úsporných opatření“ z roku 2010. Podobně jako v USA se mají zavírat stovky veřejných knihoven. Pro prekariát přitom mají nedozírnou cenu. Souběžně se plánují výrazné škrty ve financování sportu a konec čeká zřejmě i zájmové kroužky. Veřejná zařízení se budou zavírat nebo natolik podraží, že nebudou dostupná. Členění měst na jednotlivé rezidenční zóny má být systematictější. Vinou odprodeje obecních bytů nastává nedostatek sociálního bydlení pro lidi s nižšími příjmy. Soukromé pronájmy vzrostly, proto musí růst i příspěvky na bydlení pro nízkopříjmové žadatele. Když vláda hledala, kde ušetřit, příspěvky na bydlení představovaly snadný cíl. Má v plánu omezit je na úroveň, která odpovídá nejlevnějším třiceti procentům pronájmů v okolí rodiny, která usiluje o příspěvek, a tento příspěvek zastropovat. Méně movití lidé se budou kvůli těmto reformám nepochybně stahovat z nákladnějších čtvrtí s vyšší životní úrovní a nastane proces, který konzervativní starosta Londýna nazývá „sociální čistkou“ a arcibiskup z Canterbury „sociální zónování“.

Následkem tohoto opatření bude pracovní trh ještě chaotičtější. Lidé s nízkými příjmy a relativně nízkým vzděláním se budou koncentrovat v chudých oblastech, zatímco v bohatších oblastech se budou hromadit pracovní příležitosti. Ostrůvky chudoby a nezaměstnanosti se promění v celé zóny, nebo dokonce ghetta, jako například pařížská *banlieues*, která se stala semeništi deprivace, nejistoty, nezaměstnanosti a zločinu z nouze, nebo jihoafrická města pod správním uspořádáním apartheidu, jež zůstala rozdělena na přísně strážené oplocené oblasti a černošské čtvrti kypící hněvem a zlostí.

Schází také místa, kde by se prekariát mohl shromažďovat a rozvíjet občanské vztahy. Je třeba obnovit veřejnou sféru. Sociolog a filozof Jürgen Habermas ve své litanii na její fragmentovanou povahu připomínal londýnské kavárny osmnáctého století, pařížské salony a německé „hovory u stolu“. Podle jeho lehce nostalgického náhledu veřejnou sféru zničil sociální stát, masová média, public relations a podkopání parlamentní politiky politickými stranami. Patrně věří i tomu, že s kavárnami plnými informovaných občanů druhé kategorie by demokracie nabrala druhý dech.

Jistě na tom něco je. Prekariát jako nastupující třída sice obsazuje kavárny, hospody, internetové kavárny a sociální sítě, na druhou stranu však trpí *deliberativním* deficitem. Internet podle Habermase vytváří anarchickou vlnu fragmentovaných komunikačních obvodů, z níž nemůže vzejít veřejná sféra. Dejme tomu. Je však příliš pesimistický. Prekariátu se možná nabízí jen fragmentovaná veřejná sféra, což ale neznamená, že by nemohl bojovat za takový veřejný prostor, v němž by znovu ožila deliberativní demokracie. A také zde může základní příjem pomoci.

PODPORA VOLNÉHO ČASU

Jedním ze znepokojivých aspektů zaměstnanecké společnosti je ztráta úcty k aktivnímu odpočinku ve smyslu řeckého *scholé*. Stalo se tak vinou občanského soukromnictví a individualismu, které vychází z hrubého materialismu. V zájmu zdraví společnosti i nás samých potřebujeme mechanismy, jejichž pomocí bychom tento trend zvrátili.

Slabá demokracie, komodifikace politiky a moc public relations a peněz elit mohou posílit tyranii většiny a nezdravé znevažování nonkonformity. Prekariát by měl reagovat snahou o vybudování *deliberativní* demokracie, která bude prosazovat hodnoty univerzalizmu a altruizmu a tím povzbuzovat lidi k myšlení pronikajícím „závojem nevědomosti“ a k překonání perspektivy dané vlastním postavením v sociálním a ekonomickém spektru. Taková demokracie však vyžaduje aktivní účast, jíž budou jen stěží schopni lidé

roztěkaní a uvyklí na zkratkovitá hesla a klišé. Vyžaduje diskuzi, oční kontakt, řeč těla, schopnost naslouchat a přemýšlet.

Ve starověkých Athénách se používal kamenný nástroj zvaný *kleroterion*, který náhodně vybíral vzorek 500 občanů z 50 000 a ti měli připravovat zákonné návrhy. Mechanismus byl nedemokratický v tom ohledu, že součástí vzorku nemohly být ženy ani otroci. Vcelku ale připomínal deliberativní demokracii. Z výzkumu Jamese Fishkina, Bruce Ackermana a dalších vyplývá, že veřejná debata často lidi vzdaluje populistickým názorům. V recesí zasaženém Michiganu se konal experiment, po němž vzrostla podpora pro zvýšení daní, konkrétně daně z příjmu, z 27 na 45 procent. Podobné experimenty nejčastěji mění názory těch, kteří si z nich nejvíce odnesou. To samozřejmě neznamená, že jde vždy o žádoucí změny. Ukazuje se však, že debaty mají smysl. Ze starších psychologických experimentů vyplynulo, že lidé se základní příjmovou jistotou jsou altruističtější, tolerantnější a rovnostářštější než lidé pociťující ekonomickou nejistotu a že po skupinové rozpravě ohledně příslušných návrhů se jich ještě více přiklání k nějaké formě základního zabezpečení (Frohlich a Oppenheimer, 1992).

Někteří chtějí budovat deliberativní demokracii na internetu, prostřednictvím hlasování. Několikrát se to zkoušelo v Řecku a v Číně, například při rozhodování o tom, jak čerpat z fondu pro rozvoj infrastruktury v čínském městě Ce-kuo. Panuje názor, že takové hlasování funguje jako pojistný ventil proti sociálním tlakům. Jakkoli podnětné používání internetu může být, nikdy nemůže nahradit soustředění, které pociťujeme při skutečné fyzické účasti na debatě.

Je tedy namístě zvážit jednu provizorní variantu základního příjmu, která by mohla pomoci odvracet prekariát od populismu. Všichni, kdo by měli nárok na základní příjem, by se při přihlášení o jeho udělení museli morálně zavázat, že budou volit v celostátních a místních volbách a přinejmenším jednou ročně se zúčastní veřejného fóra o politických otázkách. Nešlo by o právně vymahatelný závazek spojený se sankcemi, jen by se každý přihlásil k jisté občanské odpovědnosti, jak káže étos emancipačního rovnostářství.

Ovšem i bez takového závazku by základní příjem byl posílením deliberativní demokracie. Slabou demokracii snáz ovládají elity a populistická agenda. Jsou-li demokracie méně zkorumpované než autoritářské režimy, jak tvrdí Transparency International, každý krok k participaci je posílí. A panuje-li mezi demokracií a korupcí lineárně kauzální vztah, oslabí také korupci. S nižší volební účastí roste pravděpodobnost, že zvítězí zavedení kandidáti. Vzhledem ke svému nomádskému způsobu života budou prekariátové a profitechníci pravděpodobně více naslouchat politikům považovaným za důvěryhodné. Volby často rozhodují ti, kteří nehlasují. A to jistě není dobře.

Podporu nenámezdní práce a aktivního volného času lze vztáhnout k nové vlně „lokálního“ myšlení. Touha po devoluci pod nálepkou „post-byrokratického věku“ je velmi svůdná a zachvacuje jak sociální demokraty, tak konzervativce. Ve Spojeném království konzervativci chytře zavedli pojem velká společnost, což je vágní eufemismus pro společnost, kde má větší význam lokální úroveň a hraje v ní větší roli občanský sektor a dobrovolnictví. Think tank Demos psal o lokalismu v pamfletu *The Liberal Republic* (Reeves a Collins, 2009), kde jej autoři uvádí v souvislosti se „sebe-autorským životem“, v němž individuální autonomie rozhoduje o cestě k vlastní podobě dobrého života.

Hrozí tu však jisté problémy. Lokalismus může snadno sklouznout k vytváření sociálních zón, kdy budou získávat bohatší oblasti na úkor chudších. Nedostatečně zdůrazňuje potřebu svobody sdružování a soustředí se téměř výhradně na individuální autonomii, což je pro prekariát nevýhodné. Občanskou společnost v této podobě by mohli snadno ovládnout majetní a dobře propojení lidé. Lokalismus by tak mohl vyvolat další vlnu paternalismu. Už dnes je ostatně spojován s opatřeními na podporu „prosociálního chování“. Jde o to, že by občané mohli pomocí volby spolurozhodovat o tom, jak se investují peníze v jejich čtvrti či blízkém okolí, pokud odvedou určité penzum dobrovolné práce nebo se účastní veřejných setkání. Stanovování podobných podmínek je pro demokracii potenciálně zhoubné. Volební právo je univerzální a cílem by mělo být vybudovat deliberativní demokracii, nikoli demokracii „insiderů“

a „outsiderů“. Lokalismus může uspět jen tehdy, budou-li lidé občansky aktivní, a spojení nároku na příspěvek s morálním závazkem k účasti na demokratických aktivitách by bylo vykročení správným směrem.

Záměr zvyšovat volební účast by se měl zamlouvat pokrokářům, když uváží, že vyšší volební účast obvykle znamená podporu liberálním a pokrokovým hodnotám. To je možná důvodem, proč se v Brazílii, kde je volební účast povinná, neuchytil neoliberalismus. Velké množství lidí, kteří platí nízké daně a těží ze státních příspěvků, tlačí politiky v sociálních otázkách do levé části spektra. Jestliže pokrokáři stojí o vyšší volební účast, měli by podpořit podmíněné příspěvky pro volný čas. Povinná volební účast může být důvodem, proč Brazílie patrně jako první zavede základní příjem, kterýžto závazek si v roce 2004 prosadila do zákona.

Existuje ostatně precedens, který propojoval politickou participaci a základní příjem. Athéňané v roce 403 př. n. l. dostávali drobný dar za účast na životě *polis*. Jeho obdržení bylo vyznamenáním a motivací k převzetí odpovědnosti za správu věcí veřejných.

ZÁVĚRY

Brzy se možná ukáže, že prekariát má mnohem více přátel. Znovu si připomeňme slavnou výstrahu připisovanou Martinu Niemöllerovi týkající se nástupu nacistů v třicátých letech v Německu.

Když přišli nacisté pro komunisty, mlčel jsem;
nebyl jsem přece komunist.

Když přišli pro sociální demokraty, mlčel jsem;
nebyl jsem přece sociální demokrat

Když přišli pro odboráře, mlčel jsem;
nebyl jsem přece odborář.

Když přišli pro Židy, mlčel jsem;
nebyl jsem přece Žid.

Když přišli pro mě,
nebyl už nikdo, kdo by se mohl ozvat.

Jde o závažné varování, jelikož novou nebezpečnou třídu se snaží svést na scestí demagogové jako Berlusconi, jestřábi jako Sarah Palin a různí neofašisté. Zatímco pravý střed se posouvá doprava, aby si uchoval voličskou podporu, levý střed přichází o hlasy. Hrozí mu, že přijde o důvěru celé generace. Příliš dlouho zastupoval zájmy námezdní práce a bojoval za způsob života a práce, který je na ústupu. Nová třída se jmenuje prekariát, a pokud jí pokrokové síly nenabídnou politiku ráje, bude naslouchat hlasům sirén vábících společnost ke ztroskotání. Snad se k novému progresivnímu konsenzu přidají i centristé – ostatně, kam jinam by šli? Čím dřív tak učiní, tím líp. Prekariát není obět, padouch, ani hrdina. Jsme to zkrátka my a je nás hodně.